

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: СУТНІСТЬ ТА НАПЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

О. В. Шульга, аспірант, НТУ «Дніпровська політехніка», shulha.o.v@ntu.one

Методологія дослідження. При виконанні дослідження було використано метод наукового абстрагування – для з'ясування сутності категорії «інтелектуальний капітал»; метод узагальнення – для виокремлення етапів дослідження проблематики інтелектуального капіталу; метод аналізу й синтезу – при визначенні механізмів впливу інтелектуального капіталу на економічний розвиток суспільства.

Результати дослідження. Представлено три етапи історії дослідження теорії інтелектуального капіталу: перший (підготовчий) характеризується формуванням її основ через розвиток концепції людського капіталу; другий – введенням самої категорії «інтелектуальний капітал» та розширенням розуміння його сутності і структури; третій – удосконаленням методів оцінки та управління інтелектуальним капіталом, з'ясуванням процесів його трансформації під впливом четвертої промислової революції. На основі з'ясування сутності, змісту та характеристик результату реалізації даного явища в економічній системі дано визначення категорії «інтелектуальний капітал» як сукупності нематеріальних активів підприємства, які в процесі відтворення створюють інтелектуальну додану вартість і сприяють зростанню його доходів та підвищенню конкурентоздатності. Представлено механізм впливу інтелектуального капіталу на економічний розвиток суспільства.

Новизна. Дано авторське визначення інтелектуального капіталу як сукупності нематеріальних активів підприємства, які в процесі відтворення створюють інтелектуальну додану вартість і сприяють зростанню його доходів та підвищенню конкурентоздатності.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності підприємств щодо управління інтелектуальним капіталом та підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структура інтелектуального капіталу, економічний розвиток, інновації, цифровізація економіки.

Постановка проблеми. Як свідчить сучасна економічна практика, конкурентоспроможність окремих підприємств та національних економік у цілому визначається їх здатністю підвищувати індивідуальну та суспільну продуктивність праці за рахунок широкого впровадження інновацій-продуктів та інновацій-технологій на всіх етапах суспільного виробництва. В свою чергу, реалізація інноваційних принципів економічного розвитку неможлива без критичної маси підприємств, умотивованих до інноваційної діяльності, освіченого персоналу, здатного відтворювати нові знання та впроваджувати інноваційні розробки, а також розвинутої іннова-

ційної інфраструктури, спрямованої на поширення інноваційних процесів на всіх рівнях господарювання. Іншими словами, масштаби та результативність інноваційного розвитку сьогодні визначається, насамперед, потенціалом інтелектуального капіталу окремих підприємств і національної економіки у цілому та ефективністю його використання. Томас Стюарт у своїй книзі «Інтелектуальний капітал: нове багатство організацій» вказував, що «Інтелектуальний капітал – це основа конкурентоспроможності в постіндустріальній економіці. Організації, які не можуть ефективно керувати своїм інтелектуальним капіталом, будуть втрачати конкурентні переваги» (Т. Stewart, 1993).

Таким чином, інтелектуальний капітал (ІК) в сучасних умовах перетворився на один з основних двигунів прогресу та досягнення вищих рівнів конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на національних та світовому ринках. Водночас, економічна практика України засвідчує численні приклади помилок в стратегії управління ІК, неефективного використання його потенціалу, що зумовлює суттєве загальне зниження результативності та конкурентоздатності вітчизняного бізнесу. Спостерігається недостатнє інвестування в розвиток ІК, відсутність ефективних та стандартизованих методів його оцінки, суттєві проблеми в захисті інтелектуальної власності тощо. Все це актуалізує дослідження, спрямовані на поглиблення розуміння сутності даного феномену, особливостей нагромадження та застосування інтелектуального капіталу у національній економіці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелектуальний капітал є одною з найактуальніших та найгостріших тем сучасної економіки. Економісти розглядають його як важливий фактор конкурентоспроможності та інноваційного розвитку організацій і країн. Так, наприклад, в книзі «Інтелектуальний капітал: посібник з управління та звітності» під редакцією Джонатана Клейтона і Метью Кірбі проведено огляд сучасних теорій інтелектуального капіталу, його структури, надано практичні рекомендації щодо стратегії управління ІК, методів його оцінки тощо [1]. В роботі «Інтелектуальний капітал: огляд літератури та програми досліджень» автори виділяють основні тенденції та етапи розвитку теорії і практики ІК за останні 20 років [2].

Необхідно зазначити наявність значної кількості останніх досліджень, спрямованих на з'ясування особливостей інтелектуального капіталу в цифровій економіці (див. напр. [3]), де його масштаби є більшими, порівняно із іншими сферами економічної діяльності. В доповіді Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) «Світовий огляд інтелектуальної власності 2022» зазначено, що вартість інтелектуальної власності в глобальній економіці в 2022 році становила 100,8 трильйонів доларів США. З цієї суми

71,2 трильйона доларів США припадали на цифрову економіку [4].

В роботі вітчизняних дослідників С. Козловського та П. Синегуба також аналізуються особливості застосування інтелектуального капіталу в цифровій економіці. Автори розглядають проблеми ефективності управління ним в умовах дигіталізації з метою формування ефективних організаційно-економічних механізмів накопичення і примноження інтелектуального капіталу не тільки сучасних організацій, а й бізнес-спільнот. В статті рекомендується інвестувати в цифрові технології та навчання співробітників, щоб вони могли ефективно використовувати ці технології [5]. Питанням існуючих теоретичних підходів та моделей інтелектуального капіталу підприємства в епоху становлення та розвитку цифрової економіки присвячена робота О. Яворської. Вона запропонувала модель інтелектуального капіталу підприємства на основі показників людського, структурного та реляційного капіталів організації [6]. Разом з тим, незважаючи на численні дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених, проблематика з'ясування сутності та структури інтелектуального капіталу, а також особливостей його застосування на різних рівнях економічної системи залишається нагальною для економічної теорії та практики.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є з'ясування сутності інтелектуального капіталу та механізмів його впливу на економічний розвиток організацій і країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще в 4 столітті до н.е. Аристотель вважав, що знання є основою мудрості, а мудрість є необхідною умовою для щасливого життя. У своїй праці «Нікомахова етика» він пише: «Знання – це сила» [7], тим самим, мабуть, одним з перших філософів підкреслює важливість та значущість знань. Сучасне розуміння ролі знань в економічному розвитку найбільш випукло знайшло своє відображення в теорії інтелектуального капіталу.

Історія дослідження даного феномену може бути зведена до трьох етапів. Перший (підготовчий) – 1960–1970-ті роки, який характеризується формуванням основ концеп-

ції ІК. Власне, у даний період інтелектуальний капітал як економічна категорія ще не розглядається, а вплив знань та вмінь працівників на результативність економічного розвитку аналізується в рамках теорії людського капіталу. Вперше дане поняття було введено Теодором Шульцом (Т. Schultz, 1961), який розглянув людський капітал як сукупність знань, навичок і здібностей людини, що було наслідком інвестицій в освіту та професійну підготовку. Шульц стверджував, що інвестиції в людський капітал є важливим фактором економічного зростання, оскільки вони сприяють підвищенню продуктивності праці та зростанню загальних доходів.

Ідеї Шульца були розвинені Гері Беккером (Н. Becker, 1964), який розглядав людський капітал як інвестицію, яка приносить прибуток. Вчений стверджував, що люди можуть інвестувати в свій людський капітал, отримуючи освіту та професійну підготовку. І як наслідок – ці інвестиції призведуть до зростання заробітної плати та доходів. Також він запропонував економічну модель, яка визначає вартість людського капіталу. Ця модель передбачає, що його вартість дорівнює майбутнім доходам, які людина отримає в результаті своїх інвестицій в освіту та професійну підготовку.

Другий період (1980-1990-ті роки) характеризувався введенням самої категорії «інтелектуальний капітал» та розширенням розуміння його сутності і структури. Вважається, що першим, хто системно розглянув даний феномен, є Л. Едвінсон, який проаналізував досвід управління та оцінки інтелектуальним капіталом шведської корпорації «Skandia» та виокремив три його структурних елементи – людський, структурний та ринковий капітали (L. Edvinsson, 1997). У більшості випадків (див. напр. Т. Stewart, 1991) ІК розглядався як сукупність нематеріальних активів, які створюють вартість для організації. Найбільшого поширення в науковій думці щодо його структури набула точка зору Т. Стюарта, який виділяє людський, організаційний та споживчий (клієнтський) капітали (Т. Stewart, 1997). У цей період розвиток теорії ІК був пов'язаний, насамперед, з дослідженнями в галузі менеджменту.

Третій період (з 2000-х років) характеризується удосконаленням методів оцінки та управління ІК. У цей період ІК став розглядатися як складний системний об'єкт, який вимагає комплексного підходу до його управління, відбувається подальше уточнення його змісту та структури. Особливу увагу вчені приділяють з'ясуванню процесів трансформації інтелектуального капіталу під впливом цифровізації економічного розвитку в рамках четвертої промислової революції. Так, на думку Лайзи Сью, сучасні економічні та технологічні тенденції підвищують роль інтелектуального капіталу у міру того, як автоматизація витісняє рутинні завдання, творчість та інновації будуть ключовими для успіху в майбутньому, відтак компаніям, які хочуть залишатися конкурентоспроможними, потрібно інвестувати в розвиток навичок та знань своїх працівників [8].

Варто зауважити, що в економічній літературі немає одностайності у визначенні сутності інтелектуального капіталу та його структури. Ми погоджуємося із І. Федуловою, що найбільш розповсюдженим підходами до визначення даної категорії є структурний (сутність визначається через структуру ІК) та функціонально-структурний (окрім структурних елементів розглядаються основні моменти управління ІК через визначення окремих функцій) [9]. Ми пропонуємо для з'ясування сутності інтелектуального капіталу використати відомий підхід до конструювання категоріального апарату економічної науки, запропонований А. Старостіною. Він передбачає, що будь-яка економічна категорія має складатися з трьох основних складових. Перша – характеризує найбільш суттєву сторону явища, яке досліджується. Друга – повинна вказати на те, яким саме чином відбувається розгортання сутності явища в рамках певного, чітко визначеного змісту. Третя складова повинна стосуватися характеристик результату реалізації даного явища в економічній системі [10, с.7]. Розглянемо наявність цих складових на прикладі найбільш поширених в науковій думці визначень категорії «інтелектуальний капітал», які представлені в таблиці 1.

Аналіз представлених у таблиці дефініцій категорії «інтелектуальний капітал» по-

казує, що з точки зору сутності автори звертають увагу на його нематеріальну природу і структурно представляють переважно через

сукупність знань, навичок і здібностей персоналу відповідної організації.

Таблиця 1

Структура категорії «інтелектуальний капітал»

Автор	Суть	Зміст	Результат реалізації
Томас Стюарт [11]	сума всіх знань, якими володіє кожна людина в організації		дає підприємству конкурентну перевагу на ринку
Л. Едвінссон, М. Мелоун [12]	активи, які не мають фізичної оболонки, але є цінними для підприємства		
Е. Брукінг [13]	сукупність нематеріальних активів, які можуть використані для створення вартості	активи, без яких компанія не може існувати та розвивати конкурентні переваги	
Ніколас Бонітіс, Тугрул У. Дайм [14]	сукупність знань, навичок, організація системи, репутації, відносин з клієнтами		
Роберт Хант [15]	сукупність знань та навичок працівників, культурні аспекти організації		сприяють збереженню і передачі знань
Едвард Демінг [16]	сукупність знань, навичок і здібностей людей, які працюють в організації		зростання продуктивності праці та доходів, підвищення конкурентоспроможності організації
Пітер Друкер [17]	сукупність знань, навичок і здібностей		дозволяють організації створювати конкурентні переваги
Ольга Собко [18]	виробничий ресурс інтелектуального походження	генерує інтелектуальну додану вартість	позитивно динамізує процес креації вартості підприємства
Олена Грішнова [19]	інтелектуальні здібності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами	використовуються в процесі інтелектуальної діяльності людиною індивідуально або в рамках певного колективу	підвищують ефективність праці й доходи

На нашу думку, зважаючи на певні відмінності в структурних характеристиках, сутність інтелектуального капіталу може бути представлено через більш загальну форму – нематеріальні активи. Щодо форми реалізації інтелектуального капіталу, то більшість науковців підкреслюють його здатність підвищувати доходи і конкурентоздатність підприємства. Привертає увагу, що друга складова категоріального конструювання – змісту категорії «інтелектуальний капітал», не представлена в багатьох визначеннях. На наше переконання, розгортання

сутності інтелектуального капіталу в рамках певного, чітко визначеного змісту проявляється у його здатності створювати додаткову вартість за рахунок інтелектуальних ресурсів. Тому, на нашу думку, інтелектуальний капітал – це сукупність нематеріальних активів підприємства, які в процесі відтворення створюють інтелектуальну додану вартість і сприяють зростанню його доходів та підвищенню конкурентоздатності.

Виходячи з проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що ІК є потужним джерелом економічного зростання. Іншими

словами – інвестиції в Інтелект, а саме в знання, навички, досвід, інноваційні процеси, організаційні здібності та відно-

сини напряму створюють та збільшують вартість для організації або країни. Це наглядно показано на рисунку 1.

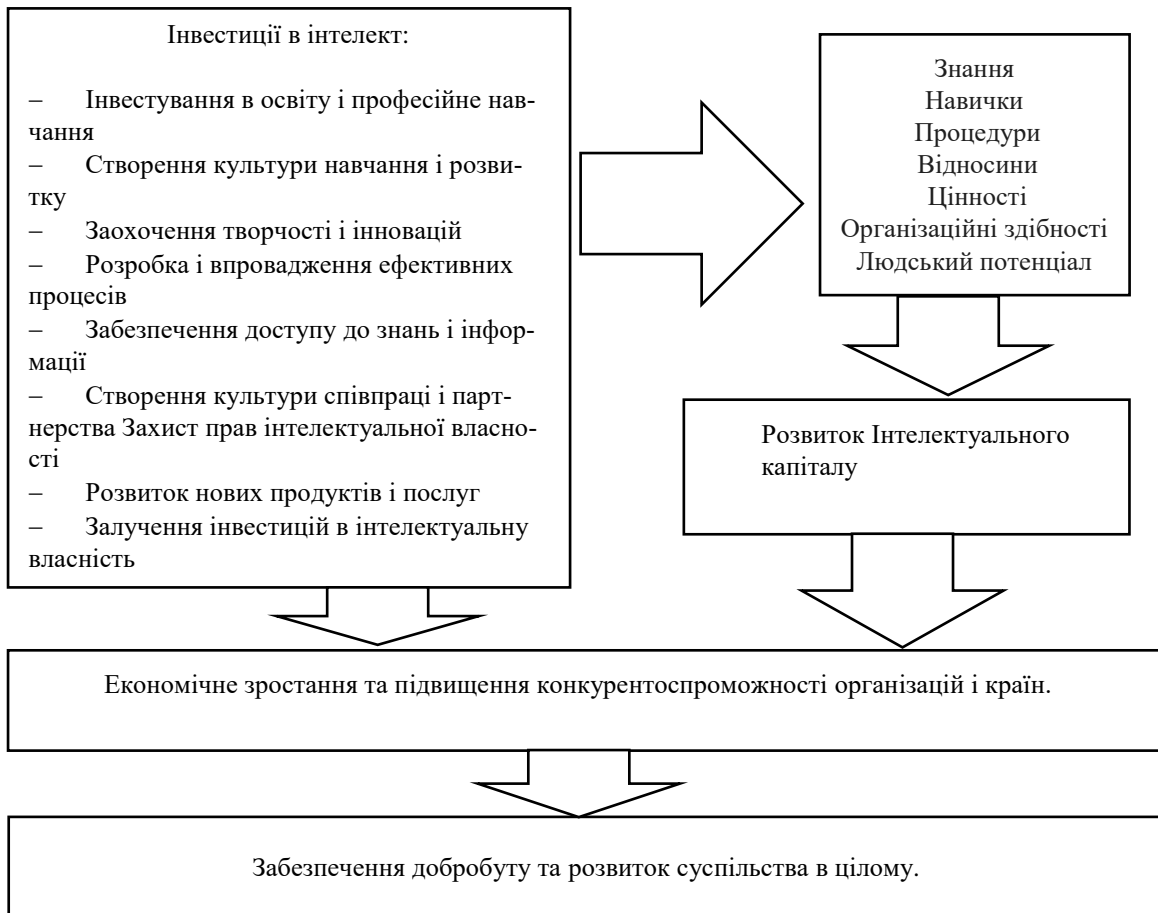

Рис. 1. Механізм впливу інтелектуального капіталу на економічний розвиток суспільства

Висновки. Інтелектуальний капітал ще здавна цікавив людство. Він є складним і багатограним поняттям, яке включає в себе різні компоненти, такі як людський капітал, структурний капітал та відносинний капітал, але є ще не до кінця дослідженим та структурованим. Інтелектуальний капітал є важливим фактором конкурентоспроможності організацій і країн. Він дозволяє створювати конкурентні переваги, адаптуватися до змін, вносити інновації та розвиватися.

Для розвитку ІК насамперед необхідні інвестиції в освіту і професійне навчання, створення культури навчання і розвитку, заохочення творчості і інновацій, розробка і впровадження ефективних процесів, забезпечення доступу до знань і інформації, створення культури співпраці і партнерства, за-

хист прав інтелектуальної власності, розвиток нових продуктів і послуг, залучення інвестицій в інтелектуальну власність.

В умовах цифровізації економіки традиційні методи управління ІК стають недостатніми. А саме, швидка зміна технологій, інноваційний характер та глобалізація економіки – всі ці виклики повинні та можуть бути вирішені саме завдяки ІК. У подальшому ІК буде розвиватися з урахуванням діджиталізації економіки, розвитку штучного інтелекту, зростання глобальної конкуренції.

Література

1. Clayton, J., & Kirby, M. Intellectual capital: A guide to managing and reporting. Routledge. ISBN 978-0-367-82100-8. 2022.
2. Woodward, C., & Lin, S. Intellectual capital: A review of the literature and a research agenda. Journal of Intellectual Capital, 14(1), 1-22. 2023.

3. Ribeiro, M., & Vitorino, M. The role of intellectual capital in the digital economy. *Journal of Intellectual Capital*, 23(2), 305-325. 2022.

4. World Intellectual Property Organization (WIPO). [World Intellectual Property Report 2022: The Direction of Innovation](#). Geneva: WIPO. 2022.

5. Козловський С.В., Синегуб П.С. Парадигма управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації сучасної економіки. *Економіка та держава*. 2022. №2. С. 85-93. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.85

6. Яворська О. Інтелектуальний капітал в епоху становлення та розвитку цифрової економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. Випуск 1(13), 2020. С. 129-134. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195945.pdf>

7. Арістотель. Нікомахова етика. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf

8. Susan (Liza) N. Seu *The Future of Work: How Automation Will Change the Way We Live, Learn, and Earn*, HarperCollins, ISBN: 978-0-06-265886-3. 2018.

9. Федулова І.В. Інтелектуальний капітал як трансформований ресурс інноваційного потенціалу. *Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій*. 2010. Вип. 38(1). С. 425-430. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38%281%29_93

10. Старостіна А., Кравченко В. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі поняття «глобалізація» та «підприємницький ризик»). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Випуск 128. С. 5-10.

11. Stewart T.A. Brain Power: How Intellectual Capital Is Becoming America's Most Valuable Asset. *Fortune*. 1991. June 3. P. 44-60.

12. Edvinsson, L., Malone, M.S. *Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*. New York : Harper Business, 1997. 240 p.

13. Brooking A. The components of intellectual capital?: URL: http://www.tbroker.co.uk/intellectual_capital/components.html.

14. Bontis, N., & Daim, T.U. *Intellectual capital of nations and regions*. Cham, Switzerland: Springer. 2012.

15. Hunt, R.G. *Task-oriented management*. New York: McGraw-Hill. 1991.

16. Deming, W.E. *The new economics for industry, government, education*. Cambridge, MA: MIT Press. 1993.

17. Drucker, P.F. *Managing in the next society*. New York: HarperBusiness. 1999.

18. Собко О.М. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: моногр. Тернопіль : THEU, 2016. 444 с.

19. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взає-

мозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. №1(7). С. 34-42.

References

1. Clayton, J., & Kirby M. (2022). *Intellectual capital: A guide to managing and reporting*. Routledge. ISBN 978-0-367-82100-8

2. Woodward, C., & Lin, S. (2023). *Intellectual capital: A review of the literature and a research agenda*. *Journal of Intellectual Capital*, 14(1), 1-22.

3. Ribeiro, M., & Vitorino, M. (2022). The role of intellectual capital in the digital economy. *Journal of Intellectual Capital*, 23(2), 305-325.

4. World Intellectual Property Organization (WIPO). (2022). [World Intellectual Property Report 2022: The Direction of Innovation](#). Geneva: WIPO.

5. Kozlovskiy, S. V., Sinyehub P. S. (2022). Paradyhma upravlinnia intelektualnym kapitalom v umovakh didzitalizatsii suchasnoi ekonomikt. *Ekonomika ta derzhava*, (2), 85-93. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.85

6. Yavorska, O. (2020). Intelektualnyi kapital v epokhu stanovlennia ta rozvytku tsyfrovoy ekonomiky. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, Ser. Ekonomika*, Issue 1(13), 129-134. Retrieved from

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195945.pdf>

DOI:10.31339/2313-8114-2020-1(13)-129-134

7. Aristotel. *Nikomakhova etyka*. Retrieved from

http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf

8. Susan (Liza) N. Seu. (2018). *The Future of Work: How Automation Will Change the Way We Live, Learn, and Earn*, HarperCollins, ISBN: 978-0-06-265886-3.

9. Fedulova, I.V. (2010). Intelektualnyi kapital yak transformovanyi resurs innovatsiynoho potentsialu. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi akademiyi harchovykh tehnolohiy*, Issue 38(1), 425-430. Retrieved from

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38%281%29_93

10. Starostina, A., Kravchenko V. (2011). Sutnist ta praktichne zastosuvannya metodiki konstruyuvannya kategori-alnogo aparatu ekonomichnoyi nauki (na prikladi ponyat «globalizaciya» ta «pidpriemnickij rizik»). *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka*, Issue 128, 5-10.

11. Stewart, T.A. (1991). Brain Power: How Intellectual Capital Is Becoming America's Most Valuable Asset. *Fortune*. June 3. P. 44-60.

12. Edvinsson, L., & Malone, M.S. (1997). *Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*. New York: Harper Business, 240 p.

13. Brooking, A. The components of intellectual capital? Retrieved from http://www.tbroker.co.uk/intellectual_capital/components.html.

14. Bontis, N., & Daim T. U. (2012). *Intellectual capital of nations and regions*. Cham, Switzerland: Springer.

15. Hunt, R.G. (1991). Task-oriented management. New York: McGraw-Hill.
16. Deming, W.E. (1993). The new economics for industry, government, education. Cambridge, MA: MIT Press.
17. Drucker, P.F. (1999). Managing in the next society. New York: HarperBusiness.
18. Sobko, O.M. (2016). Intelektualnij kapital i kreatsiia vartosti pidprijemstva. Ternopil: TNEU.
19. Grishnova, O.A. (2014). Lyudskyi, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaiemozviazok, otsinka, napriamy rozvytku. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka, 1(7), 34-42.

INTELLECTUAL CAPITAL: ESSENCE AND WAYS OF USING IT
O. V. Shulha, Post-graduate Student, Dnipro University of Technology

Methods. The study has employed the following methods: scientific abstraction to clarify the entity of the «intellectual capital» category; method of generalization to identify the stages of investigating the issues of intellectual capital; method of analysis and synthesis to determine the mechanisms of influence of intellectual capital on the economic development of society.

Results. Three stages of researching history of the theory of intellectual capital have been presented: the first (preparatory) stage has been characterized by the formation of its foundations through the development of the human capital concept; the second stage has involved the introduction of the «intellectual capital» category itself and the expansion of understanding of its essence and structure; the third stage has refined the assessment methods and management of intellectual capital, clarifying its transformation processes under the influence of the Fourth Industrial Revolution. The definition of the «intellectual capital» category has been presented as a set of intangible assets of an enterprise that has been based on clarifying the essence, content, and characteristics of the realization of the phenomenon in question within the economic system. The mechanism of the intellectual capital influence onto the economic development of the society has been presented.

Novelty. The author presents the original definition of intellectual capital as a set of intangible assets of an enterprise where reproduction process creates intellectual added value, contributes the revenue growth and increases competitiveness.

Practical value. The research can be applied into practical enterprise management activities, the management of intellectual capital and enhancing their competitiveness.

Keywords: intellectual capital, structure of intellectual capital, economic development, innovations, digitalization of the economy.

Надійшла до редакції 07.11.23 р.